

az etimologizálásába a magyar névtani szakirodalom mellett a szláv nyelvészeti, névtani irodalom eredményeit is bevonja. Ez néhol az általánosan elterjedt névmagyarázatok javítására is lehetőséget ad (l. pl. *Iványi*).

A névfejtésekben a névrendszertani determináltságra nagyobb hangsúlyt lehetett volna fektetni: a terület történeti mikronevei esetleg tovább árnyalhatták volna a névfejtéseket. Így például az *Obláz* településnév szláv köznévi előzménye mellett érdemes az azonos mikronévi analógiákat is számításba venni: 1604: *Ablaz* (l. SZABÓ ISTVÁN i. m. 430); 1855: *Oblasz*, 1863: *Oblaze* (l. SEBESTYÉN fentebb hivatkozott korábbi kötetében: 135, 157. – Bereg megyei adatok).

A szótár mellékletében az országos helységnévrendezést követő nevek jegyzékét és a településegyesítési folyamatra utaló jegyzéket (162–3) és magyar–ukrán helységnévazonosítót (164–6) találunk. A kötetet két 19. századi megyetérkép, valamint egy, a megye szótári anyagában szereplő települések hálózatáról készített térképvázlat zárja.

Az etimológiai szótár fő érdeme az, hogy a történeti Magyarországnak olyan területről közöl nagyszámú névadatot és etimológiát, ahonnan eddig nem rendelkezünk ilyenféle vizsgálatokkal. Kiemelendő, hogy a korai ómagyar kori helynévtárakban (pl. KMHsz.) szereplő településnevek továbbélését is kiválóan szemlélteti a munka. Mindezeknek köszönhetően a megyének a szótárban közölt településnév-anyaga hozzájárulhat a történettudományi, népesség- és településtörténeti kutatásokhoz, és a szakirodalomban oly sokszor előkerülő népi-nyelvi érintkezések, térfoglalás árnyaltabb vizsgálatára is lehetőséget teremt.

KOCÁN BÉLA

## EMLEKKÖNYV MEZŐ ANDRÁS TISZTELETÉRE

Szerkesztette: P. LAKATOS ILONA – SEBESTYÉN ZSOLT  
Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2010. 171 lap

1. MEZŐ ANDRÁS munkássága jól tükrözi a névtudomány sokszínűségét és interdiszciplinaritását: a névtan ugyanis nemcsak nyelvészeti diszciplína, hiszen bizonyos fokú topográfiai, történettudományi, művelődéstörténeti stb. felkészültséget is megkövetel. MEZŐ ANDRÁS munkái, monográfiái és tanulmányai a névkutatásnak éppen ezt a szerteágazó voltát közvetítik, ahogyan az emlékére rendezett konferencia előadásaiából egybeállított kötet mottójául választott idézet is ezt hivatott sugallni: „Amihez jogot érzett, a Mindenség. Amit megvalósított: a Mindenség magyarul”. A kötet elején olvasható köszöntők, illetve személyes hangú emlékezések is – JÁNOSI ZOLTÁN, SEBESTYÉN ÁRPÁD, JUHÁSZ DEZSŐ, HAJDÚ MIHÁLY (9–28) – MEZŐ ANDRÁS munkásságának ezt a sokoldalúságát említik meg elsősorban, és a kötet zárásaként szereplő bibliográfia (165–71) is ezt tükrözi. De szemléletesen mutatja mindezt az is, hogy MEZŐ tudományos írásainak áttekintése kapcsán öt nagyobb tematikus egység, érdeklődési kör rajzolódik ki – ez a csatolt bibliográfiai részből is kitérünk: 1. a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyével főként személy- és helynévtani, történelmi stb. aspektusból foglalkozó tanulmányok; 2. a helyneveket érintő általános

kérdések; 3. a nyelvművelés és 4. a stilisztika egy-egy problémáját érintő írások; 5. tanítási-módszertani kérdésekkel foglalkozó munkák. Ezt látva egyáltalán nem meglepő, hogy a tiszteletére rendezett ülésen elhangzott előadások is alapvetően e témák köré szerveződtek. Ismertetésemben ezért magam is alapvetően ehhez a tematikus renchez igazodom.

2. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyével kapcsolatos munkákat alapvetően az a lo-kálpatrióta habitus hívta életre, mely oly erős volt MEZŐ ANDRÁSban, s így nem véletlen, hogy írásainak körülbelül egyharmada ezzel a földrajzi területtel foglalkozik. A megemlékező kötet tanulmányainak szerzői közül KISS KÁLMÁN, MIZSER LAJOS, valamint SZABÓ G. FERENC tisztelegnek MEZŐ emléke előtt ilyen témájú írásaikkal. KISS KÁLMÁN tanulmányában (71–83) azt a MEZŐ ANDRÁS és NÉMETH PÉTER által nyitva hagyott kérdést kívánja megválaszolni, hogy milyen eredetű az *Ar* helynév. Az *-ar* alaptag (például a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei *Kisar*, *Nagyar* településnevekben) véleménye szerint az ósszláv *orblъ* 'sas' szóból eredeztethető. A lexémák alakulásában ósszl. *orblъ* > *orbl* > m. *Orl* > *Ar* változássort feltételez. Elméletét földrajzi és történelmi példákkal támasztja alá, sőt a kérdéses térség korabeli állat- és növényvilágát is áttekinti, megállapítva, hogy a sasok számára ideális élettér lehetett a tárgyalt hely. Ennek ellenére is maradnak azonban kétségek az olvasóban, így az elképzelésre inkább csupán mint egy újabb lehetséges etimológiára tekinthetünk BÁTKY, MEZŐ vagy KISS LAJOS feltevése mellett. A térségben ugyanis az *r+l* kapcsolat rendre *ll* hangkapcsolattá hasonul (vö. IMRE SAMU: A mai magyar nyelvjárások rendszere. Bp., 1971: 264–5), s emiatt nem beszélhetünk teljes bizonyossággal a szóvégi *-l* hangjának lekopásáról sem. Erre magá a szerző is utal a tanulmányában.

MIZSER LAJOS Bereg megye korai helyneveivel foglalkozik (85–91), s a KISS LAJOS által felállított tipológiai rendszert felhasználva kategorizálja az általa gyűjtött beregi helyneveket. Az írás legfőbb értéke ez a korpusz, mely a kezdetektől a 14. századig tartalmaz névadatokat, s bizonyára további kutatásokhoz is jó alapul szolgálhat. Így tanulságos például az a megfigyelés, hogy a birtoklás mint szemantikai jegy kifejezésére szolgáló egy- és kétrészes helynévstruktúrák közel azonos arányban vannak jelen a vizsgált korszakban az adott területen. Ha azonban ezt a megoszlást a jelenkori adatok körében tapasztaltakkal összevetjük, világosan megmutatkozik a névszerkezeti típusok jelentős átrendeződése. A terület modern kori helynévállományában ugyanis alig találunk e funkciót kifejező egyrészes névalakulatot. Különbség mutatkozik továbbá a jelöltség tekintetében is, ami pedig a helynévadás mintáinak folyamatos változására utal.

SZABÓ G. FERENC tanulmánya a révelnevezéseket vizsgálja a Felső-Tisza vidékén az ómagyar korban (115–31). Írása jól tükrözi a névtan interdiszciplináris jellegét: habár Szatmárban sok révet, hidat létesíthettek, ez mégsem tükröződik a helynevekben, azaz nem erős motívum a névadáskor. A szerző ezt látva utal arra, hogy amennyiben a révek elhelyezkedését, rendszerét szeretnénk rekonstruálni, nem pusztán a helynevekből kell kiindulnunk (hiszen ezek az efféle létesítményeknek csak igen kis töredékére utalnak), hanem más tudományterületek, például a régészet, történelemtudomány, történelmi földrajz stb. eredményeire is érdemes támaszkodnunk.

Noha a személynevek kevésbé álltak MEZŐ ANDRÁS kutatásainak középpontjában, írásaiban ez a tematika is teret kap. CS. NAGY LAJOS tanulmánya ennek állít emléket Kriza János gyűjteményét feldolgozva a székely becenév-alkotási módok vizsgálatával (49–62). Az analízis során azt állapítja meg, hogy az *-i* becenévképző a leggyakoribb, s

ezt követi a *-ka* képző megterheltsége. Ezek után pedig sorra veszi az egyes neveket és azok becézett alakjait.

3. Noha nem tartozott a kutatási területeinek fő sodrába, MEZŐ ANDRÁS egy tanulmány erejéig a stilisztika területére is elkalandozott (Hangsúly és hanglejtés, 1967). Az ismertetett tanulmánykötetben Cs. JÓNÁS ERZSÉBET műfordítással foglalkozó cikke (37–48) sorolható ebbe a témakörbe, írásában ugyanis az orosz művek neveinek magyarra történő átültetésével foglalkozik. Tanulmánya első felében a folyónevet mint metaforát tárgyalja, s annak a fiktív személynevekben való előfordulását vizsgálja névfordítási szempontból. Felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar fordítások egyáltalán nem érzékeltetik az *Onyega* folyó nevének jelenlétét *Anyegin* nevében (mivel a fordítók jobbra a kiejtést veszik figyelembe – megjegyzem, helyesírási szabályzatunk is ezt tartja szem előtt a cirill betűs neveknél). A külföldi olvasó hasonlóképp nem érzékeli *Lenszkij* nevében a *Léna* folyó nevet (Puskin: *Anyegin*), vagy *Pecsorin* nevében a *PecSORA* folyót (Lermontov: Korunk hőse). Úgy vélem, megállapításai érdekes adalékokat nyújtanak a fent említett művek interpretációjához, ám azon megállapításával, hogy ezzel az írók a domináns észak-orosz jegyet: a hideg, kemény, sorsát vállaló tipikus orosz személyiséget akarták hőseikben érzékeltetni (39), nem értek egyet, hiszen sem *Anyegin*, sem *PecSORIN* vagy *Lenszkij* nem illik bele ebbe a képbe. Cs. JÓNÁS felveti ezeken túl a Moszkva–Párizs metafora el-lentétét is az orosz művekben, amit szintén nem érzékel a magyar olvasó. Ezen az interpretációs nehézségen nagyban segíthetne a fordítás.

4. MEZŐ ANDRÁS írásai többségükben a helynevek általános kérdéseivel foglalkoztak, azon belül is leginkább a belterületi (pl. A belterületi hivatalos névadás néhány sajátossága, 1969), valamint a hivatalos névadással (A magyar hivatalos helységnevadás, 1982; Adatok a magyar hivatalos helységnevadáshoz, 1999). E témakör mellett ugyanakkor jelentős szerepet játszik munkásságában a történeti helynévkutatás; e területen egyrészt etimológiai irányultságú írásaival, szótáraival tűnik ki (pl. Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnevtára, 1972). Másrészt a történeti névkutatás MEZŐ nevét alapvetően egy kulturális névtípus, a templomcím-ből alakult helységnevek monografikus feldolgozásával kapcsolja össze (A templomcím a magyar helységnevekben, 1996; Patrocíniumok a középkori Magyarországon, 2003). A következőkben az ezekhez a témakörökhöz kapcsolódó tanulmányokat ismertetem röviden, a hivatalos helységnevadás kérdésétől az etimológián át a patrocíniumi nevek felé haladva.

4.1. A hivatalos névadás témaköréhez nyújt adalékokat tanulmányával SEBESTYÉN ZSOLT (109–14), aki a kárpátaljai hivatalos nevek változtatási motívumainak vizsgálatát tűzte ki munkája céljául. Írásából megtudhatjuk, miképp hatottak a történelmi folyamatok a hivatalos helységnevek módosulására. Három típusba sorolva tárgyalja a jelenséget: szól a ruszin nevek csoportjáról, melyek szláv hangzásuk ellenére oroszosításon/ukránosításon estek át; elkülönít olyan neveket, melyeknek két változatuk: egy magyar és egy szláv variánsuk ismeretes, s ezek közül a szláv névforma került ki végül győztesen; valamint olyan nevekről beszél, melyeknek csak magyar alakjuk volt, s emiatt a szlávosításuk több nehézségbe ütközött. Szemléltető példaként a szerző számos félrefordításról, illetve hozzá nem értésről tanúskodó névalakot idéz.

A hivatalos helynévadáshoz szól hozzá BÉNYEI ÁGNES is az *-ny* képző helynévalkotó szerepét áttekintve (29–35). BÉNYEI sorra veszi azokat a lehetséges elméleteket, köztük MEZŐÉ is, melyek ezzel a képzővel kapcsolatban felmerültek. Hasonlóképpen a hivatalos névadás témaköréhez kapcsolódik NYIRKOS ISTVÁN tanulmánya, mely a névvárián sok szerepére hívja fel a figyelmet a hivatalos névadásban (103–7).

ZELLIGER ERZSÉBET a magyarokra utaló neveket vizsgálja ausztriai korpusza alapján (153–64). Ezzel a kérdéssel MEZŐ ANDRÁS is foglalkozott a hivatalos helységnévadás kapcsán: a magyar nyelv kapcsolatai ugyanis természetesen hatással voltak a helynévrendszerre is, így a helynévkutatás nem nélkülözheti a nyelvi érintkezések figyelembevételét sem. ZELLIGER sorra veszi azoknak a településeknek és tájaknak a nevét, melyben magyar eredetű tő szerepelhet. Így területileg három csoportot különít el: a) az egykori nyugat-magyarországi Burgenlandot; b) Bajorország délkeleti, Felső-Ausztria északnyugati részét; valamint c) Alsó-Ausztriát, a Dunától északra eső területeket, s e felsorolt térségek magyarokra utaló településneveit.

Belterületi neveket vizsgál N. CSÁSZI ILDIKÓ és VINCZE LÁSZLÓ tanulmánya. VINCZE LÁSZLÓ a nyelvészeti források áttekintése után az utcák számozásáról, valamint a házszámozás különlegességeiről ír (141–52), N. CSÁSZI ILDIKÓ pedig a moldvai belterületi helynevekkel foglalkozik (93–101), közel 1200 helynevet elemezve több moldvai településről. Megállapítása szerint egyes településeken meglehetősen nagy aránytalanság mutatkozik a belterületi névhasználat kapcsán, azaz az egyes települések belterületi névmintái nem mutatnak egységes képet. Az adatok elemzése során másrészt arra a következtetésre jut, hogy a belterületi nevek többnyire helyfajtajelölő funkciót töltenek be. Úgy gondolom, hogy a helynévadás rendszerszerűségéből következően érdemes lenne ezeknek a jelenségeknek az okát is feltárni: esetleg az idegen nyelvi környezet hatása vagy bármely más elszigeteltséget erősítő tényező állhat a helynévadás efféle különbségeinek a hátterében. Ugyanakkor az utcanévadást – hivatalos jellege miatt – kevésbé az egy csoporthoz tartozó egyének közötti kommunikációs szükség hívta életre, azaz nem feltétlenül jelentkeznek bennük olyan határozottan a természetes helynévadói minták. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ki kellene zárni a belterületi névanyagot a nyelvészeti vizsgálatok köréből, hiszen N. CSÁSZI többször olyan eredményekre, névadásbeli jellegzetességekre bukkan, melyek véleményem szerint minden bizonnyal a magyar nyelvterület keleti térségére jellemzőek: például az *-é* birtokjel vagy a *-k* többesjel preferenciája, vagy éppen az egyrészes nevek használatának megterheltsége. A névmodellek valamelyest tehát bizonyára éreztetik hatásukat a belterületi neveken is, még ha a hivatalos (közterületi) névadás ezt a modellhatást némileg gátolja is.

**4.2.** A helynévkutatásban a történeti irányultság, azon belül a névfejtés, az etimológia mindig is fontos területnek számított. Ebből maga MEZŐ ANDRÁS is kivette a részét, így például NÉMETH PÉTERREL együtt megszerkesztette „Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára”-t (1972). MEZŐ ANDRÁS pályájának ezen szakaszához kapcsolódik HOFFMANN ISTVÁN írása (63–70): a szerző úgy véli, hogy az etimológia a történeti névkutatás alapvető eszköze, s MEZŐ is eredményesen alkalmazta ezt a szabolcs-szatmári helységnévszótár kialakításakor. Ugyanakkor a hagyományos etimológiai vizsgálatok csupán nyelvi rekonstrukciót végeztek, a denotatív jelentésre a kutatók többnyire nem figyeltek, tehát a valós névszociológiai érték bemutatása nem történt meg a hagyományos név- és szófejtésekben. MEZŐ életművében találkozunk hasonló indíttatású kezdeményezésekkel:

„Közösségi név – mesterséges név” című tanulmányában (1970), valamint „A magyar hivatalos helységnévadás” (1982) című monográfiájában a helynévadás és -használat összefüggéseire is igyekszik rávilágítani. HOFFMANN ezt a vonalat továbbgondolva fejti ki nézetét a névrekonstrucióval kapcsolatban.

4.3. Hasonlóképpen az egyik fő kutatási területe volt MEZŐ ANDRÁSNAK a patrocíniumi nevek vizsgálata: ezt a témát felkaroló munkái új utat nyitottak a névtípus tanulmányozásában. A kérdéskört több fórumon, több publikációjában is érintette. TÓTH VALÉRIA MEZŐ ANDRÁS emléke előtt tisztelgő írása a patrocíniumi nevek nyelvföldrajzi körülményeivel foglalkozik (133–40). Térképein jól láthatók a *Szentistván*, *Szentmárton* típusú településnevek sűrűsödési pontjai, amelyek a Dunántúl bizonyos területein és a székely területeken mutatkoznak erőteljesebben. Ennek magyarázataként a szerző több okot is megemlít (például az egyházszervezés területi jellemzőit Magyarországon), de hasonlóképpen nem hallgatja el azokat a tényezőket sem, melyek a helynévstruktúrák elterjedésének vizsgálatát esetleg negatívan befolyásolják (a felhasználható források hiánya, a nyugat-magyarországi településhálózat nagyobb sűrűsége a keleti területekhez képest stb.).

6. A MEZŐ ANDRÁS tiszteletére megrendezett emlékülés, valamint az ott elhangzott előadásokból egybeállított kötet a 13 válogatott tanulmánnyal méltó módon tisztelgő MEZŐ ANDRÁS emléke előtt. Munkásságának sokszínűségét a kötetben szereplő írások tematikája is visszaadja, jelezve, hogy a nagyszerű tudós és ember milyen módon gyakorolt hatást a névkutatásra, mely területeken hagyta ott kézjegyét a tudományos életben, s milyen inspiráló ereje volt írásainak az utódnemzedék kutatási irányainak kijelölésében.

DITRÓI ESZTER

## A DUDEN SZEMÉLYNÉVSVÓTÁRAI

**ROSA KOHLHEIM – VOLKER KOHLHEIM: Duden Familiennamen**  
[Duden Családnevek]  
Dudenverlag, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich, 2005. 960 lap

**ROSA KOHLHEIM – VOLKER KOHLHEIM: Duden Das große Vornamenlexikon**  
[Duden Nagy utónévlexikon]  
3., völlig neu bearbeitete Auflage  
Dudenverlag, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich, 2007. 528 lap

1. A színvonalas német nyelvű kézikönyveket közreadó Duden kiadványai közt több névtani kötetet, elsősorban névsvótárákat is találunk. (Vö. <http://www.duden.de>.) Az itt ismertetett két mű egyazon, elsődlegesen személynévkutatóként, különösen a késő középkori német személynevek kutatójaként ismert szerzőpáros munkája. A kötetek a kiadó jelenleg forgalomban lévő személynévsvótárait képviselik, melyek a szerzők korábbi, ugyancsak a Dudennél megjelent névsvótárait váltották fel a kínálatban.